

Joze Bajzek

VREDNOTE DANAŠNJIH MLADIH

Uvod

Govoriti o vrednotama mladih nije tako jednostavno, premda se na prvi pogled čini da je to vrlo zahvalna tema. Psiholozi bi vrednotu ocijenili kao nešto što zadovoljava čovjekove potrebe. Sociolozi bi radije govorili o kulturnim modelima među omladinom.

U pojedinim se povijesnim razdobljima, naravno, vrednote mijenjaju. To uvelike ovisi o potrebama koje čovjek sam sebi stvara. U napaćenog i gladnog velika je vrednota komad kruha. U našim prilikama više ne možemo govoriti da mladima kruh predstavlja veliku vrednotu. Klonulu čovjeku utješna je riječ velika vrednota, dok, s druge strane, u nekom dosadnom političkom govoru riječi nisu više vrednota. Tu govorimo o inflaciji riječi.

Vrednota je uvijek u čvrstoj vezi s čovjekom. Bez odnosa s njim, sociološki gledano, teško je govoriti o vrednotama. Ako dakle u sociologiji govorimo o vrednotama, govorimo o čovjeku kao o stvaraocu vrednota. Jednako tako socijalizaciju možemo pojmiti kao nešto više od shematskog prisvajanja nekih već izgrađenih i određenih vrijednosnih uzoraka koje mlad čovjek želi samo prisvojiti. Naime, kad bi bilo tako, riskirali bi da život svedu na bogato postavljen stol i s njega izabiru raznovrsna jela. Takav čovjek možda i ne bi bio više čovjek, nego dobro ili slabo programirani automat koji djeluje u velikom ljudskom mehanizmu, kao u stroju, poduzeću ili u ljudskom mravinjaku.

Iz toga proizlazi da čovjek sam stvara vrednote ili, bolje rečeno, da ih suostvaruje na putu svojega postojanja, gdje je kao istraživač usmjeren na to da nađe i osmisli svoje postojanje koje mu se postavlja kao zagonetka, ne obazirući se pri tome na to je li stol prostrt bogato ili siromašno.¹

¹ »A value is a conception, explicit or implicit, distinctive of an individual or characteristic of a group, of the desirable which influences the selection from available modes, means, and ends of action.* C. KLUCKHOHN, » Values and Value^Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification«, u: T. PARSONS — E. SHILS (Eds.), *Toward a General of Action*, Harper and Row, New York-Evaston 1962., str. 395; vidi također: T. PARSONS, *Social structure and personality*, Free Press. New York 1964.

Dok budem pokušao predstaviti vrednote današnjih mladih, pozivat ću se i analizirati vrednote koje danas sami žive, vrednote za koje se sami odlučuju. Naravno, u početku je potrebno navesti bar najnužnije podatke o tome odakle ću crpiti materijal za neke tvrdnje. Zato samo ukratko nekoliko riječi o istraživanju među mladima u Sloveniji koje je provedeno god. 1982. Budući da su kulturno-socio-političke prilike u Sloveniji i Hrvatskoj prilično slične, mislim da će neki zaključci vrijediti i za hrvatsku omladinu.

Istraživanje je bilo provedeno u listopadu 1982. U istraživanju su uzeta u obzir dva primjera.

Prvi primjer (A) reprezentativan je i obuhvaća vjeronaučne skupine mladih iz svih župa. To je populacija mladića i djevojaka između 15. i 25. godine. Glavna je njihova značajka pripadnost vjeronaučnim skupinama mladih. Kao primjer uzeli smo po jednu vjeronaučnu skupinu iz svakog dekanata u svim trima slovenskim biskupijama. Anketiranje je provedeno u 75 župa i obuhvaćeno je cijelo slovensko nacionalno područje.

Glavna pak značajka drugog primjera (B), koji se u istraživanju koristio kao usporedna grupa, jest u tome što mladi iste dobi kao u primjeru (A) više ne posjećuju vjeronauk za mlade. Vjeronauk su prestali posjećivati nakon sakramenta potvrde, poslije završene osnovne škole ili već prije. Mladi iz primjera (B) potječu iz istih krajeva kao oni iz primjera (A).

Instrument ispitivanja bio je upitnik na koji su mladi odgovarali. Članovi vjeronaučnih grupa ispunjavali su ga kolektivno na jednom od vjeronaučnih susreta pod vodstvom anketara koji je, bez prisutnosti kateheta vodio anketiranje. Nakon završetka anketiranja, kada je svatko za sebe ispunio anketni listić, anketar je skupio popunjene upitnike i odnio ih na Fakultet za sociologiju, političke nauke i žurnalistiku u Ljubljani na daljnju obradu. Prikupilo se 907 pravilno ispunjenih upitnika.

Anketni listići iz skupine B pristizali su poštom. Za taj primjer pojedincima je bilo podijeljeno 400 anketnih listića, a oni su odgovore morali poslati poštom. Na spomenuti fakultet stiglo je 260 pravilno ispunjenih anketnih formulara iz te skupine.

Čitavi daljnji postupak obrade bio je objavljen na istom fakultetu, gdje su bili dostupni svi materijali i tablice što mogu služiti za znanstvenu kontrolu i dublju obradu.²

1. *Vrednote mladih*

Vrednota je uvijek nešto poželjno, neki cilj koji želimo postići i prisvojiti. Takvo prisvajanje ne znači samo nešto 'imati' nego može značiti i 'biti'.

² Za iscrpniju informaciju o postupku istraživanja vidi članak »Vrednote mladih«, u *Znamenje*, br. 1—1985, str. 27—39.

Sklop pitanja kojima smo htjeli izmjeriti vrijednosni sustav mladih odnosio se na to kakve ideale i ciljeve imaju mladi, koje ideale današnja omladina najviše cijeni, koje su vrednote što ih je omladina već preživjela, što im u životu daje najveću sigurnost, kako gledaju na crkvene etičke norme, kako gledaju na budućnost i slično. Budući da se ovdje ne možemo upuštati u detalje, dopustite, da navedem samo ljestvicu vrijednosti. Pitanje koje je bilo otvorenog tipa glasilo je: »Svaki čovjek ima neki cilj koji želi postići u svojem životu. Za jednoga je važno jedno, za drugoga drugo. Koji je cilj — koji ideal za tebe najvažniji?«

Tablica 1.

	A/o	B/o
1. Religiozni ideali (vjera, Bog, kršćanski ideali)	37,3	12,3
2. Društveno uključivanje (školovanje, obrazovanje, zvanje, rad)	34,5	39,2
3. Obiteljski ideali (brak, obitelj, djeca)	21,8	29,0
4. Socijalno-altruistička dimenzija (pomoć drugima)	12,5	12,0
5. Individualistička dimenzija (autonomija, neovisnost)	10,7	13,2
6. Etički vidici (biti dobar čovjek, pošten...)	10,1	4,5
7. Osobna dimenzija (postati ličnost, upoznati se)	7,3	5,3
8. Prijateljstvo, ljubav	6,3	5,8
9. Nihilistički vidik (živim i čekam da umrem)	1,0	0,4
10. Mir	3,3	4,2
11. Ekonomski cilj (novac, standard, uspjeh)	0,6	3,3
12. Bez cilja i ideala	0,6	0,4
13. Drugo	9,5	14,1
14. Ne znam	0,4	0,4

Postotak prelazi 100 jer su mnogi na pitanje dali dva ili više odgovora.

Već iz tih odgovora vidimo da se mladi, kada govore o svojim idealima i vrednotama naginju konkretnosti, k vlastitim željama i potrebama; oni dakle postaju ideali i vrednote koje imaju za smisao svojega života. Mogli bismo reći da se ne može govoriti o nekim visokim idealima. Svakidašnje brige kao što su školovanje, izobrazba, rad, brak, obitelj, autonomija, samoupoznavanje i slično postaju najviši ideali i ciljevi. Najviši ideali i vrednote i samim tim svrha postojanja — postaju svakdašnji, priručni, mali ideali, mogli bismo reći, želje i potrebe koje trenutačno imaju pred očima. Zabrinjavajuća je odsutnost visokih ideala kao: sloboda, solidarnost, mir, čovjekovo oslobođenje, jednakost i slično. Čini se kao da su s horizonta mladih nestale visoke etičke norme koje bi ih obvezivale. Mladi sebi više ne postavljaju visoke ciljeve i ideale, koji bi im bili teško dohvatljivi. Ne misle na velike društvene i individualne ciljeve. Sve se ograničava na neku »privatnost«, na neki novi »realizam«, neki »subjektivizam«, na to što je moguće postići u malim horizontima mogućeg. Primarni objekt mladenačkih snova, želja i ideala postaje subjektivni svijet u kojem mlada osoba želi zadovoljiti svoje potrebe. U takvoj perspektivi žive zasebno, zatvoreno. Takav život postaje najviša vrednota. Druk-

čiji putovi, kao na primjer: zajednica, solidarnost, otvorenost, kultura, narod i slično, polako se gube iz njihova horizonta. Osjećaj društvene pripadnosti, kolektivno povijesno sjećanje, narodna svijest i kultura, vjerske vrednote, sve se to polako gubi iz njihove svijesti. Mladi su se dakle povukli u privatno.

a) Javno i privatno kao područje vrednota

Ako si želimo pomoći sociološkom apstrakcijom, možemo reći da se privatno podudara s područjem ekskluzivnosti, to je nešto intimno, individualno, osobno i djelomično nasuprot nečemu što je javno, opće, zajedničko, povezano s kolektivnom pripadnošću i što je općeprihvaćeno. Jednostavno rečeno: privatno se odnosi na pojedinog državljanina u njegovoj intimi, javno pak na društveno djelovanje.

U antičkoj Grčkoj, kao što ističu neki istraživači starih kultura, privatno se odnosilo na posve biološko preživljavanje, na bioreprodukciju, na nešto što je bilo podređeno prirodi, dok je javno pripadalo kraljevstvu slobode, gdje je čovjek bio osoba u punom značenju, gdje je mogao izraziti sve svoje osobne vrline i sposobnosti pa tako postići osobnu sreću i potpuno ostvarenje. Robovi tako reći nisu imali pristupa u javnost.

Čovjek predindustrijskog doba vjerovao je u neku prirodu koja je bila dana čovjeku i koje je čovjek bio tek kopija. Svoje prirodno bivanje tražio je u nekom prestizanju biološkog, gdje su religija, onostranost i sveti kozmos bili jamstvo sadašnjeg. U tom razdoblju i čitavoj čovjekovoj povjesti religija je bila jamstvo individualnog i kolektivnog života. Ona je bila temelj normativnosti i za misaoni i za akcijski svijet.³ Religija je bila jamstvo da se isplati biti dobar, poslušan, pokoran i član neke određene zajednice koja živi neke vrednote za koje se isplati žrtvovati i život.

Međutim, sa suvremenim »padom« transcendencije i jakom sekularizacijom, koja obilježava razvijeno zapadno društvo, pa i naš kulturni prostor, čovjek sve više samoga sebe postavlja u središte svemira a da pritom ne osjeća potrebu za bilo kakvim jamstvom ili transcendentnom hipotezom. Čovjek postaje subjekt svoje sudbine i realizator samoga sebe.

Zanimljivo je da je marksistička ideologija u određenom razdoblju u nas bila sposobna da zamijeni religiju kao jamstvo sadašnjeg. Tako se marksistička ideologija predstavila kao garancija sadašnjeg i budućeg. Bude li se društvo razvijalo tako da ne bude iskorištavanja čovjekoa po čovjeku, ako ne bude gospodovao kapital, ako ne bude vladao novac, ako ne bude..., postići ćemo najprisnije ljudske odnose, gdje ćemo živjeti sretno, oslobođeno itd. To uostalom danas još nije ostvareno zato što još vladaju stari društveni odnosi, međutim, kad bude... itd. U svjetlu ta-

³ Usp. P. L. BERGER, *La sacra volta*, Sugar Co Edizioni, Milano 1985., str. 41–64.

kve garancije možemo razumjeti revolucionarni zanos prilikom promjene društva, pri čemu javno ima apsolutnu premoć nad svim privatnim te isključuje svaki individualizam. Marksizam, koji je zapravo u svojoj biti revolucionarna strategija preobrazbe postojećeg svijeta, ima u sebi veliku moć ljudskog transcendiranja i moralne suglasnosti.

Takva teorija postaje neka vrsta teodicije: sve će postići svoje ispunjenje u postrevolucionarnoj utopiji. Smrt na barikadama ili u streljačkim rovovima, potpuno žrtvovanje individualnog u korist zajedničkog, javnog, dobivaju duboko značenje i smisao u obrani te teorije kao utopije. Pod utopijom ovdje razumijevamo ono što je definirao Anatole France, kada kaže da bi »bez utopije povijesnih vremena ljudi još uvijek živjeli u pećinama. .. Od genijalnih snova izašle su pozitivne stvarnosti. Utopija je načelo svakog napretka.« Usprkos tome čini se da se mladi u svojoj realističnosti više naginju k mišljenju Berdjajeva, koji kaže da »počinje stoljeće kada intelektualci budu mislili na sredstva da bi se izmakli utopiji, pa će poželjeti manje utopično, manje 'savršeno' i 'slobodnije' društvo«. ⁴ Svaka realizirana utopija, uvijek je njezin grob. I za mlade teško je biti revolucionar u državi u kojoj je to već izvedeno.

Bit onoga što čovjeka definira u svijetu jest traženje smisla što ga želi dati svojoj djelatnosti. Njegovo otkrivanje toga smisla nije moguće egzaktno predvidjeti. Novi oblici socijalnog supostojanja i davanja smisla tim oblicima ne moraju nikada biti završeni, premda ih netko još tako lijepo definira ili opisuje. Mogu ostati samo simboli koji za nekoga imaju životnu važnost, ali su za mladu generaciju već možda prazni. Durkheim je pokazao da je socijalna solidarnost moguća samo na moralnoj suglasnosti, u ime koje je pojedinac sposoban prihvatiti rizik i podnijeti najveće žrtve. Međutim, kada se simboli moralne suglasnosti isprazne, gube svoju snagu. U praznom i šupljem simbolu nijedan čovjek ne nalazi smisao za žrtvovanje i rizik. Dati život, zašto? Umiranje na barikadama da bi se mijenjao svijet ima veliko etičko značenje i smisao. Međutim, kakvo značenje i smisao može imati umiranje od raka? Kakvo značenje za nekoga tko je već treći put razveden ima npr. obećanje da će ostati vjeran ženi do smrti?

S ispraznih visokih simbola mladi se danas povlače na područje privatnoga. Kao da žele ostvariti Nietzscheov uzvik: »Bleib der Erde treu«. ³ Bez velikih inspiracija, bez velikih snova, bez dugoročnih planova. Usmjereni u konkretno, u maleno, u tjelesno kao još jedini prostor na kojem se može izraziti sloboda, čime se može raspolagati, na što se može računati. Javno mladi poistovjećuju s politikom, a u nju su oni izgubili povjerenje.

Istina je, čovjek je vjerom, razumom i znanosti pobijedio prirodu. Međutim, još nikada kao danas nismo bili tako blizu mogućnosti uništenja svega. To što priroda nije sposobna učiniti, osim u nepredviđenim kozmičkim katastrofama, čovjek može nuklearnim oružjem napraviti u jed-

⁴ B. PLACIDO, »L'avvenire dell'utopia«, u: SKUPINA AUTORA, *Verso il Duemila*, Laterza, Milano 1984., str. 175–176.

⁵ Ostanite vjerni zemlji.

nom danu. Unatoč slabom povijesnom sjećanju, mladi pamte sjenke nacizma, staljinizma, njihovih koncentracijskih logora i prolivenu krv onih koji su usprkos svemu mislili i usušivali se misliti drukčije. Krvavi politički sadziam II. svjetskog rata u mladim je naraštajima rasklimao nevine zamisli dobronamjernih teoretičara koji su svijet postavljali u svijet logičkih govora i slavili pobjedu razuma. U čovjeku je, naime, prisutna i istina tragedije odnosno tragičnosti, strasti, instinkta, neracionalnosti i nadržacionalnosti. To upravo zbog toga što se savjest i svijest ne poklapaju s tehničko-znanstvenom kompetencijom odnosno s tehnikom. Da je tako, zašto bismo se čudili medicinskim zahvatima nacističkih liječnika nad živim tijelima zatvorenika? Ako se savjest i kompetentnost poklapaju, zašto bismo moralnu odgovornost pripisivali tehnički savršeno izvedenim eksperimentima?

Život još nikada nije bio tako nesiguran kao što je danas. Nepoznate sile protiv kojih se danas čovjek mora boriti nisu više izvan njega nego u njemu samom. Razbili smo svoje iluzije, utopije i snove. Vratili smo se na Ptolomejev sistem: čovjek se vrti oko sama sebe, a u sredini je ništa — praznina.

Od mnogih današnjih problema spomenimo samo četiri:

1. Ekološka smrt koja prijeti uništenjem ambijenta i ljudske okoline.
2. Nuklearna katastrofa svega smislenog i živoga.
3. Strašan jaz između razvijenih, kojima je potrošnja postala jedini smisao postojanja, i nerazvijenih, koji se bore da prežive.
4. Sofistička politička podijeljenost svijeta na blokove koja ljude dijeli na naše i vaše.

Bilo bi iznenađujuće kad bi se kod svega toga mladi povukli u svoju privatnost kao jedini prostor u kojem traže svoj smisao i ideal postojanja. Da se pravilno razumijemo, ne mislim liti apokaliptičke suze nad današnjom omladinom. Dapače, uvjeren sam da je ona idealna. U tako katastrofalnim okolnostima u kojima živimo, a nisu ih stvorili mladi jer njihova će ostvarenja uživati budući naraštaji, mogu ustvrditi: mladi su još idealni. Samo u vezi s nekim stvarima morali bi biti pažljiviji. Mladi su izgurani iz društveno-javnog odlučivanja. Potisnuti su na rub društva pa se, koliko se vidi, sve više s time i mire, i sve se više povlače u privatnost. Privatnosti je vrlo blizak egoizam i bilo bi opasno da se oni spoje. Taj je proces gotovo doslovce onakav kao što ga je Marx kritizirao u kapitalizmu, gdje je zajednica kao socijalna formacija radikalno porušena i pojavljuje se anarhizam tržišta, gdje se priznaje samo pojedinac kao kapitalistički izolirani privatnik koji proizvodi i reagira privatno samo pod utjecajem profita koji je pozadina i motor svega. U takvoj sredini zamire sav smisao za zajednicu.

Zanimljiva je činjenica da u državi s marksističkom ideologijom kojoj su mladi podvrgnuti i koja povijesno najradikalnije niječe odnos između javnog i privatnog dolazi do tendencije da se privatiziraju najviše

vrednote. Nešto slično pita se i Zagorka Pešić Golubović, kad kaže: »Ovo podrazumeva kritičko preispitivanje postojećeg koncepta samoupravljanja koje proizvodi kontra efekte: egoizam i partikularizam, umesto zajedništva i solidarnosti, atomizaciju i bespomoćnost desintegriranih jedinica samoupravljanja, iz čega nastaje potreba za jakom sveujedinjujućom državom. Da bi se pronašao izlaz iz postojeće krize, mora se razrešiti protivrečnost između institucionalizovanog samoupravljanja i desintegracije naroda, radničke klase, kulturnih i ljudskih vrednosti.«⁶

Mladi su izgubili povjerenje u javnost jer ona čovjeka sve više otuđuje i potiskuje ga u anonimnost. To je još očitije u životu mladih koji nisu našli svoje mjesto u društvenom odlučivanju i na onim područjima koja pogađaju životni prostor mladih, bilo to u školama, rekreativnom ili političkom području.⁷

b) Društvo i zajednica

»Društvo« je u širem smislu organizacija javnih i privatnih interesa, dok »zajednica« izražava osjećajnu pripadnost. Prijelaz iz anonimnog društva u zajednicu zbiva se onda, kada su prisutni osjećaji simpatije i surađivanja, kada se pojedinac poistovjećuje sa zajednicom i s grupom. Socijalna društvena pripadnost naznačuje neki vidik odnosno način socijalnog života koji je racionalno organiziran za zadovoljavanje ljudskih potreba pojedinaca koji su juridički sankcionirani i koji naznačuju usklađivanje konflikata između pojedinih različitih interesa. Takav način pravnog usklađivanja obično je bezličan, racionalan i hladan.

Društvo postaje zajednica ako je personificiraju i personaliziraju pojedinci. U zajednici odnosno u grupi svaki pojedinac mora biti primljen kao osoba, kao vrednota. Osoba je, naime, vrednota sama u sebi. ne samo onda kada je podređena nekom društveno korisnom cilju. Društvo je toliko humanije ukoliko je na čelu čovjek kao osoba. Tehnički razvijeno društvo obično zanemaruje taj vidik. O tome utvrđuje Životić: »Nastupa era tehnike i masovne kulture koja nudi praznu razonodu kao jedini oblik ostanka čoveka sa samim sobom u slobodnom vremenu. Masovna kultura postaje novi opijum za mase, postaje snažno sredstvo odvođenja svesti od osnovnih životnih problema i teškoća sa kojima živi čovjek današnjice. Usklađivanje pojedinaca i društva vrši se totalnim uklapanjem pojedinaca u 'kolektiv', u postojeće strukture. U javnosti deluje samo čovek-organizacija, čovek koji misli, dela, oseća onako kako mu nameće određena organizacija, tj. oni koji njima upravljaju.

Nastupa doba u kojem je biti samostojna ličnost često isto što i biti privatna persona, izolovan od javne sfere društva.«⁸

* Z. GOLUBOVIĆ, »Krizna jugoslovenskog društva: priroda krize i njeni koreni«, u *Sociologija*, br. 2/3—1982, str. 329.

⁷ B. DŽUVEROVIĆ, *Generacija budućnosti*, Mala edicija »Ideja«, Beograd 1974.

⁸ M. ŽIVOTIĆ, *Čovek i vrednosti*, Prosveta, Beograd 1969., str. 226.

Doduše, današnje društvo sa svojim industrijsko-tehničkim razvojem postaje sve kompleksnije i diferenciranije. Takvo društvo, kao što smo već spomenuli, postaje sve bezličnije, razumski hladno i anonimno. Među društvom i zajednicom uvijek je neka napetost, iako su oboje nužni. Zajednica se ne može doseći dekretom. Školska zajednica, samoupravna zajednica, mjesna zajednica i različiti OUR-i, naravno, dekretom još ne postaju zajednice. Zajednica je zapravo način postojanja, način da se bude osoba, da se bude u odnosu. To znači živjeti u odnosu. To je temelj u svijesti pojedinaca koji svoj život hoće živjeti smisleno, moralno odgovorno, kada napusti svoje egocentrične, narcistične, zasebne planove te se otvori dimenziji međusobnih susreta. Postaje suodgovoran i solidaran uz drugog i uz druge u zajednici. Samo u zajednici pojedinac može izgubiti osjećaj usamljenosti, otuđenosti i privatnosti.

Nasuprot kompleksnosti društva kao takvog, čini se da mladi relativiziraju njezino značenje pa se udaljuju od njezine angažirane realizacije. Veliki društveni objektivni i projekti udaljeni su od područja njihovih vrednota. Njihove (mladenačke) vrednote vrte se isključivo na eksperimentiranju svakodnevnih potreba za osobnu realizaciju. Veliki društveni i kulturni ciljevi, koje si je postavilo društvo u nas, bez obzira na vrlo veliki naglasak u sredstvima društvenog pripočavanja, u školi i u politici, uopće ne pogađaju mlade. U njihovim životnim uvjetima ti su veliki ciljevi i ideali odmaknuti i gotovo tuđi; zato se više naginju onim vrednotama za koje misle da su im u svakidašnjem životu dohvatljivi. Znači da mladi traže vrednote tamo gdje su im dostupne, to jest samo u svakidašnjem, uskom, privatnom životu, u malim prijateljskim grupama, gdje mogu biti istinski gospodari svoga života i gdje mogu donositi osobne odluke. Time je opasno narušen zdrav i dijalektički odnos među privatnim i javnim.

c) Dijalektika među javnim i privatnim

Ako bismo htjeli shematizirati odnose među javnim i privatnim, tada bismo se mogli odlučiti za tri modela. Shematiziranje je međutim uvijek opasno, da osiromaši kompleksne odnose, ali nam ono ipak može ponuditi neku preglednost.

1. Prvi način odnosa među javnim i privatnim mogli bismo nazvati liberalnim načinom. Taj se način odnosa naginje k uvjerenju da privatno utemeljuje javno. Privatna je sfera tu primarna i naglasak je na pojedinoj osobi kao takvoj. Javnost je cijenjena samo kao skup privatnih osoba koje se zbog nekog zajedničkog interesa ujedanjuju i zatim se po dogovoru podvrgavaju tome.

2. Drugi način tih odnosa mogli bismo nazvati komunističkim. Javno je temelj privatnom. U tom pojmovanju privatno je samo neki ostatak starih vrednota koje su se temeljile na privatnom vlasništvu kao temeljnom društveno-ekonomskom odnosu. U budućem društvu trebalo bi toga potpuno nestati. Privatno se dopušta samo dok ga novi odnosi koji se temelje na društvenom vlasništvu ne budu izgurnuli. U takvom načinu od-

nosa između privatnog i javnog i izobrazba postaje društveni kapital koji društvo želi kontrolirati.

3. Treći način tih odnosa možemo nazvati pluralističkim. Tu su oba područja — privatno i javno — relativno samostalna i nije ih moguće potpuno odvojiti. Njihovo potpuno dijeljenje značilo bi potpunu individualizaciju odnosno individualizam, ili pak potpunu kolektivizaciju, to jest totalitarizam.

Kolektivističke teorije žele privatno odstraniti tako što će u prvi red staviti samo javne kolektivne stvari, dok će privatne izgurati na sporedni kolosijek ili ih čak onemogućiti. Privatno postaje samo ono što je društveno beznačajno. Međutim, među prvatnim i javnim uvijek mora vladati neki napeti odnos. Zajednica ovisi o pojedincima. Nijedna se zajednica ne može zamisliti bez kompletnih pojedinaca. Dobra radna zajednica biti će ona koja će imati kompetentne, sposobne, obrazovane pojedince, a ne samo pokorne i poslušne izvršitelje određenih zapovijedi. Pojedinačnost u zajednici ne nestaje, nego se nadilazi. Pojedinac u zajednici nije izguran, ne nestaje, ne negira se. S njegovom se pojedinačnošću računa i čak je poželjna, jer tu je izvor kreativnosti i inovacija koje koriste zajednici i društvu. Glavni je problem pri tome da se ozakoni takav sustav vrednota na kojem se može temeljiti društvena organizacija, koja se pak temelji na istini, suradnji i socijalnoj prihvaćenosti pojedinaca. Takvu zajednicu mogu udružiti ljubav i zakon (eros i nomos), koji združuju afektivno područje s normativnim i proizvode jedinstvenost u razlikovanju, koja orijentira privatnost na javnost bez izgubljene autonomije subjekta.

Drukčije shvaćanje i odvajanje privatnog i javnog dovodi do stroge podijeljenosti i opasnosti, posebno u mladim, da se zatvore u svoj privatni svijet i da se isključe iz javnog kao njima tuđeg i nedostupnog područja, kojim manipuliraju drugi. Tako privatni život polako postaje samo konzumni, potrošački život, koji se proteže na konzumiranje slobodnog vremena, obiteljskog života, vjerske aktivnosti, hobija i polako prelazi samo na pasivno podnošenje radnog mjesta. I pojedinac se polako isključi iz odgovornog društvenog života, tj. iz javne djelatnosti. U tome je opasnost da se osoba shizofrenično podijeli na javno i privatno, koji se međusobno ne susretnu.

Zdrava, normalna ličnost traži neku ravnotežu među područjima, tj. među privatnim i javnim. Takva ravnoteža vrijedi za sva područja. Čovjek je osoba kada sudjeluje ili je pak samo prisiljen na konsenzus bez realne javne društvene suradnje.

Društveno gledano, svaki je kreativni odnos dinamičan i konfliktan, budući da se uspostavljaju odnosi među subjektima koji među sobom nisu istovjetni, ni u pogledu vrednota, a još manje u pogledu njihovih konkretnih realizacija. Jedan drugome (pojedinci) nikada nisu potpuno transparentni ili svodljivi na javne, skupne, kolektivne potrebe, premda su sebi postavili zajedničke ciljeve ili su sami pristali na njih. Samo pod

tim vidikom i sociološki može se razumjeti neizvedljivost javnog na privatno i privatnog na javno.

Čovjek će uvijek trebati mogućnosti da se vrati u svoj svijet, koji drugima nije dostupan. Kolektivizam koji ne bi dopuštao nikakav privatni svijet, u koji bi se čovjek mogao uteći u svojoj intimi, bio bi neljudski. Isto vrijedi i za krajnji individualizam s negranjem javnog i zajedničkog, što je ionako čovjeku već po prirodi nemoguće.⁹ Čovjek mora imati mogućnosti za najintimniju privatnu i najintenzivniju javnu djelatnost, da bi ostao zdrava ličnost.

Kao primjer za odnos između privatnog i javnog može nam poslužiti zatvor. Zatvorskom kaznom čovjeku se do neke granice oduzme privatno. Zatvorenik ne može raspolagati svojim vremenom onako kako sam sebi zamisli i zaželi. Privatno mu je oduzeto. Mora se ponašati po strogo određenom zatvorskom rasporedu. Od privatnoga ostaju mu samo njegove misli i unutrašnji duševni svijet. Sistemom psihijatrijskih bolnica, ili drukčije rečeno, zatvorima ruskog tipa za neke političke zatvorenike, možemo vidjeti kako se čovjeku pokušava oduzeti ili pak promijeniti i taj njegov privatni svijet. Kazna je u tome što je zatvoreniku oduzet i javni život. Onemogućuje mu se kontakt s drugim ljudima ili mu se ograniči na minimum. Takozvani kućni zatvori pojedincu doduše do neke granice ostave njegov privatni život, a onemogućuju mu se njegovo javno djelovanje. Takve kazne, kada se čovjeku oduzima privatno i javno, pokazuju da i jedno i drugo imaju neku vrijednost. Beskućnici ili lumpenproletariat koji nemaju svoje kuće ili stana da bi se zimi u nj sklonili, da bi dakle mogli živjeti svoj privatni život, možda namjerno naprave neki prekršaj kako bi došli u zatvor, gdje su im zajamčeni bar krov i toplina. Za takvog zatvorenika kojemu privatno ne znači nikakvu vrednotu, zatvor nije kazna. Ili obratno, za nekog krajnjeg usamljenika kojeg bi za kaznu otjerali na usamljen otok da ga izoliraju iz javnosti, to ne bi bila nikakva kazna.

d) Moguća objašnjenja za razmimoilaženja među javnim i privatnim među mladima.

Među privatnim i javnim, kako smo vidjeli, potreban je neki razmjerni i zdrav odnos. I u jednom i u drugom pojedinac nalazi vrednote za realizaciju sama sebe. Vidjeli smo da mladi danas više naginju privatnome i u njemu traže najveće životne vrednote. Samo po sebi to nije ništa pogrešno, samo ako to ne bi išlo na štetu ili zanemarivanje javnog života i djelovanja. Za takvu sklonost mladih prema privatnome možemo navesti dvije moguće hipoteze.

Prva je da se mladi osjećaju izgurani iz javnog, društveno značajnog odlučivanja, odnosno djelovanja. U njemu ne nalaze svoj prostor pa se

⁹ Usp. M. GORDON (ed.), *The Nuclear Family in Crisis, The search for an Alternative*, Harper and Row, New York 1972.

povlače u privatni, zasebni život i tamo traže svoje ostvarenje. Mnoge indikacije u nas govore da su mladi doista do stanovite mjere odgurnuti iz društvenog značajnog odlučivanja. Znači da se mladi u društveno angažiranu sredinu uključuju samo na verbalnoj i teoretskoj razini. Usprkos tome mladi su spremni angažirati se za bolju budućnost. To možemo zaključiti iz odgovora mladih na tvrdnju u našem upitniku, koja je glasila: »Isplati se upotrijebiti sve sile da bi se ostvarilo bolje sutra za nas i za druge.« Gotovo 90% mladih potpuno se ili djelomično slaže s tom tvrdnjom, a samo 8% djelomično je ili potpuno odbacuju. Mladi na budućnost gledaju pozitivno i, što je značajno, spremni su za nju žrtvovati sve snage. Većina mladih osjeća se protagonistima, premda se u isto vrijeme ne nada da bi stvari istinski mogla promijeniti. To je neka vrsta ponora između predviđenog i ostvarenog u kompleksnom društvu, koji se sve više produbljuje. To svakako pogoduje pasivnom odnosu mladih prema javnom, prema društveno-političkom zbivanju u sadašnjem društvu.

Druga moguća hipoteza za znatno pomicanje mladih u privatno bila bi u zabrinutosti za neke svoje primarne potrebe. Tu bismo se mogli osloniti na poznatu Maslowljevju teoriju o hijerarhiji vrednota. Maslow naime tvrdi da prije nego netko dođe do viših potreba, kao što su potrebe za samoostvarenjem, ljubavlju, suradnjom i slično, mora imati zadovoljene temeljne biološke potrebe, kao što su potreba za hranom i seksualne potrebe.¹⁰ Naravno, među primarnim i sekundarnim potrebama nije nužna neka automatska veza ili odnos, premda, ako su zadovoljene jedne, nastaju mogućnosti za druge. Kada pak primarne potrebe nisu osigurane, pa makar samo u fantaziji mladih, oni za njih troše svu energiju. Čini se da je kod mladih tako. Velika zabrinutost za vlastite primarne potrebe, kao što su briga za školovanje, zaposlenje i osnivanje obitelji, oduzima im svu energiju. Tu se odjedanput iscrpi domet svih njihovih najviših vrednota i želja. To su onda primarne potrebe za sigurnošću, koje su za svakog pojedinca gotovo instinktivnog značenja. Ekonomske prilike nastale u nas u posljednje vrijeme pokazuju u tom pravcu: golema, naime, inflacija, sve veća nezaposlenost, uopće slabljenje kvalitete života, stvara u mladih osjećaj ugroženosti i nesigurnosti za budućnost.

Bilo kakvi bili razlozi za to da se mladi priklanjaju privatnome, to stvara opasnost da se isključe (ili su isključeni) iz javnog, društveno odgovornog djelovanja i postaju moderni robovi kojima je onemogućen pristup u krug javnosti. Moderni rastući individualizam, što ga je moguće osjetiti u razvijenim društvima, stupa u zaštitu ličnosti i individualnosti i obogaćuje individualni život. Funkcija je takva procesa zaštita intimnosti i privatnosti od javnoga, koje se određuje iz uskog centra više puta despotsko-monopolističke elite koja želi da je masa slijedi bez velikoga osobnog razmišljanja i samoodlučivanja. Opasnost leži u tome što se kod toga može izgubiti poimanje čovjeka kao etičke supstancije, kao etičkog

¹⁰ Usp. A. MASLOW, *Motivation and Personality*, Harper and Row, New York 1970².

subjekta događanja, i uvijek se sve više jača neka politički moćna elita ili snažna država, koja o svemu odlučuje s vrha, jer samo ona dobro zna što je dobro za mlade, bilo u školskom, rekreativnom, kulturnom, političkom ili općedruštvenom životu.

2. *Obitelj kao vrednota u očima mladih*

Budući da je tema ove ljetne škole »Mladi i obitelj«, opravdano je da se malo zaustavimo i na tome. Da bismo mogli bolje razumjeti današnji pogled mladih na obitelj, ukratko se osvrnimo na razvoj obitelji u nas nakon drugoga svjetskog rata.

Prvu etapu razvoja, od 1945. do 1955. godine, mogli bismo nazvati razdobljem političkog utvrđivanja države. Promjenom političkog sistema velik je naglasak stavljen na državnost, koja je sebi za cilj postavila izgradnju socijalizma. Pretežni dio stanovništva u nas u to se vrijeme bavio zemljoradnjom. Novi sistem na zemljoradnika, a time i na njegovu obitelj, nije gledao previše naklono. Na privatnika, a to je bio i zemljoradnik, gledalo se kao na potencijalnog neprijatelja socijalizma. Naime, zemljoradnici i drugi privatnici donekle su samostojni i neovisni jer se sami brinu za svoj kruh i za svoju sigurnost. Država je davala prednost zadrugama i zajedničkoj privredi, koje su u to doba imale više političko značenje, iako se više naglašavala veća i racionalnija gospodarska korist. Tvornički radnik i činovnik bili su poželjniji. Naravno, oni su bili manje samostojni jer su ovisili o plaći, i time su po svojoj prirodi morali biti pokorniji i poslušniji.

Druga faza od 1955. do 1975., razdoblje je usvajanja samoupravljanja. U to doba priznaje se ekonomska zabluda kolektivizacije. Država više ne bi imala zadnju i odlučujuću riječ, a tu bi funkciju preuzeli radnički samoupravljački kolektivi.¹¹ U tom razdoblju zemljoradničko stanovništvo (bar u Hrvatskoj i Sloveniji) smanjuje se na manje od 20%. Obitelji više napreduju. Lako se dobiva kredit za gradnju kuće i obiteljski standard naglo raste. Potrošački mentalitet, iako službeno nije poželjan, postaje vrednota i ideal mnogih obitelji koje ulažu sve napore kako bi poboljšale svoj standard, dok njihova stabilnost i snaga sve više slabe.

Treće razdoblje, od 1975., sve je više obilježeno ekonomskom krizom. Javno se priznaje da smo trošili previše, da smo trošili više nego smo zaradili. Još više se osuđuje potrošništvo, a u političkom životu počinje osvrtnje prema početnim idealima. Ekonomisti u svojim studijama i raspravama upiru prstom na ekonomske uzroke krize,¹² dok vodeća politička struk-

¹¹ O tim problemima vidi: J. ŽUPANOV, »Anatomije i planiranje razvoja industrijskog društva«, u *Sociologija*, br. 3/4—1970, str. 449—456; J. ŽUPANOV, »Sociologija, marksizam i industrijska sociologija«, u: *Sociologija*, br. 1/2—1980., str. 15—25.

¹² Usp. *Nasi razgledi*, 11. svibnja 1984., gdje različiti ekonomisti govore o tim problemima.

tura traži krivce više u pogrešnoj liberalizaciji političkog života. U tom razdoblju dolaze na udar intelektualci zbog svojih verbalnih ili pisanih delikata. U doba takve krize raste vrijednost obitelji. Ona je sada sigurno utočište privatnoga izvan krize javnoga. Obitelj u nesigurnosti u vezi s nezaposlenošću te općoj ekonomskoj nesigurnosti, pogotovu kod mladih, postaje jedini izvor materijalne i afektivne sigurnosti. Čini se da je obitelj danas za mlade jedina institucija u koju još imaju povjerenja. Navedimo ovdje kao ilustraciju povjerenje mladih u neke kategorije osoba, kao što slijedi iz našeg istraživanja.

Tablica 2. Stupanj povjerenja mladih

		A<y ₀	B ² /o
1. majka	vrlo	49,5	40,5
	prilično	35,0	39,3
	malo	12,3	16,9
	ništa		
	ne znam bez odgovora	3,1 0,0	3,3 0,0
2. otac	vrlo	23,4	22,8
	prilično	34,1	28,1
	malo	30,3	39,2
	ništa		
	ne znam bez odgovora	12,2 0,0	9,9 0,0
3. vršnjaci	vrlo	14,9	17,4
	prilično	49,1	40,9
	malo	29,2	30,6
	ništa		
	ne znam bez odgovora	1,3 2,1 3,4	5,0 4,1 2,1
4. svećenici	vrlo	25,4	10,7
	prilično	37,4	27,3
	malo	22,8	23,6
	ništa	5,3	19,4
	ne znam bez odgovora	7,4 1,8	18,6 0,4
5. nastavnici	Vrlo	1,0	1,0
	prilično	14,0	13,2
	malo	41,0	36,8
	ništa	29,7	31,4
	ne znam bez odgovora	9,0 5,3	13,2 5,0

Kao što možemo vidjeti, majka je osoba u koju mladi imaju najviše povjerenja. Ako izbrojimo postotke pod »vrlo« i »prilično« kod uzorka A, dobivamo čak 84,6%. U istom uzorku sa 65% slijede vršnjaci, svećenici sa 62,8%, očevi sa 57,5% te nastavnici (profesori) s 15%. Kod

uzorka B nalazimo slijedeće: majke 78,8% vršnjaci 58,3%, očevi.50,9%, svećenici 38% i profesori 13,6%.

Ne obazirući se na utjecaj posljednjih desetljeća, što ga je imala frankfurtska sociološka škola o autoritarnoj ličnosti¹³ koja izlazi iz obiteljskih odnosa, još uvijek ostaje istinita Aristotelova konstatacija da sinovi koji ne ljube svoje roditelje ne ljube nikoga, osim sebe. Vjerojatno će uvijek ostati istina da je ljudsko društvo sagrađeno na ljubavi i povjerenju, a jedno i drugo nalaze u obitelji svoj najčvršći temelj i ishodište. Obitelj je, naime, za svakog pojedinca vrlo značajna pri formiranju njegove individualne slobode i autonomije. Iako su studije o autoritarnosti obitelji i njezinu negativnom utjecaju na ličnost vrlo zanimljive i sugestivne, ipak se čini da mladi ne podnose ekstremni individualizam i s povjerenjem se vraćaju autoritetu obitelji. Možda, ako se izrazim frommovski, čovjek danas bježi od slobode u strahu (bojazni) da u ovoj svojoj slobodi ne bi pao pod neki drugi autoritarizam države ili institucije gdje bi morao još skuplje platiti svoju slobodu.

Obitelj u svojoj prvoj (primarnoj) socijalizaciji tj. u prvom ljudskom odnosu prema djetetu, ostaje i ostat će prijeko potrebna svakom ljudskom biću koje želi postati čovjek.¹⁴ Za neke nove alternative obitelji, koje predlažu »progresisti«, nema mnogo nade. Utopijska proročanstva o boljem društvu i boljem moralu bez starih obiteljskih veza i ograda još se nije obistinila i dokazala istinitost »naprednih« teorija.

Veliki društveni napredak danas je oslobođenje žene iz okova obiteljskog ropstva, slobodan razvod braka itd. Međutim, ako se to događa na račun društveno najslabijih i na račun nezaštićene djece, samosvijest takvih napredaka vrlo je varljiva. Sigurno je karijera važna i za muža i za ženu, a život je, čini se nešto više od karijere. Možda se ovo »više« ostvaruje upravo u obitelji. Karijera ne može nadoknaditi, odnosno dati nadoknadu za vlastiti projekt, nacrt i smisao života. Sve ovo je prisutno u svijesti mladih pa zato obitelj, bar imaginarna, ima veliku vrijednost u njihovim očima.

Iako mladi visoko cijene i obitelj iz koje izlaze, ipak u određenom razdoblju odrastanja ta obitelj za njih gubi emocionalnu i moralnu snagu. Oni su vrlo zadovoljni obiteljskim odgojem dok su još djeca. Naprotiv za doba mladenaštva obitelj im postaje pretijesna. Kada se maloljetnik otvara široj društvenoj dimenziji, kada se u njemu javjaju nove potrebe koje želi provjeriti u životu, obiteljske mu prilike ne pružaju više potporu koja im je potrebna.

Kao što smo utvrdili istraživanjem, 20% mladih misli da roditelji danas čine sve što je moguće da bi shvatili svoju djecu i da u tome uspjevaju, 60% mladih tvrdi da roditelji, usprkos dobroj volji, ne mogu razum-

¹³ Usp. M. HORKHEIMER — E. FROMM — H. MARCUSE, *Studi sull'autorità e la famiglia*, Unione Tipografica Editrice, Torino 1974.

¹⁴ Usp. B. BERGER — P. L. BERGER, *In difesa della famiglia borghese*, II Mulino, Bologna 1983., str. 205.

jeti svoju djecu, a 20 % mladih uvjereni su da roditelji danas ne traže putove da bi shvatili svoju djecu, nego se zatvaraju u svoj svijet. Prema takvim ocjenama, možemo zaključiti da je vlastita obitelj izgubila emocionalnu i moralnu snagu nad maloljetnima. Tu moralnu snagu, kako na žalost izgleda, ne može pridobiti ni škola kao institucija, a ni bilo koja druga institucija. Vidjeli smo da oko 70 % mladih nema nikakva ili pak malo povjerenja u svoje profesore. U toj dobi njima se sve više kao jaka socijalzacijska snaga nameću neformalne grupe prijatelja i vršnjaka, pri čemu se utvrđuju nove i nestaju stare, uhodane vrednote. 65 % mladih ima »vrlo« ili »prilično« povjerenja u svoje vršnjake. Za mlade u tom razdoblju najvažnije su skupine njima jednakih. Mladi se za savjete i pomoć utječu sebi jednakima. Te male neformalne grupe postaju kao neka nevidljiva organizacija s velikom socijalzacijskom snagom, koju ne može kontrolirati ni obitelj, a ni bilo koja druga institucija.

Usprkos tome obitelj i danas još uvijek ostaje jedan od rijetkih društvenih ambijenata u kojem je moguće utjecati na globalnu cjelovitost čovjekove ličnosti. Svaki pojedinac, naime, naginje k tome da traži duhovno-psihički prostor gdje može biti ono što on zapravo jest. U tom smislu obitelj za maloljetne ima svoju važnu afektivno-socijalnu ulogu. Njezina je funkcija toliko značajnija poradi kvalitete trajnosti odnosa, a ne samo zbog neke funkcije koju ima za maloljetne. Ljudski se odnosi, naime, ocjenjuju po solidarnosti, sudjelovanju, razumijevanju, prihvaćanju, povjerenju itd. N^ sve maloljetnik najviše može računati upravo u svojoj obitelji. U obitelji svaki pojedinac mora »naučiti« razlikovati dobro od zloga. Ako to ne nauči, morat će mu u tome kasnije pomoći psihijatri ili policija. A teško možemo vjerovati da bi policija za to bila najprikladnija.

3. Mladi i vjerske vrednote

U sklopu ovog predavanja i u ovom ambijentu nadam se da će biti korisno, ili bar ne suvišno, kratko se i letimično osvrnuti na vjerske vrednote mladih.

U razdoblju brzog porasta standarda, u doba velikih socio-ekonomskih promjena, jednako kao i drugdje u razvijenom zapadnom svijetu, mogao se i u nas zamijetiti prilično brzi pad crkvene religioznosti. Taj pad primjećivao se upravo kod mladih. Sve to donose rezultati različitih socioloških istraživanja u nas,¹⁵ a o tome govore i različite vjerske statisti-

¹⁵ Š. BAHTIJAREVIĆ, »Mladi između religije i ateizma«, u *Naše teme*, br. 12—1971., str. 2062—2082; E. CIMIĆ, *Socijalističko društvo i religija*, Svjetlost, Sarajevo 1966; S. VRCAN, »Studenti i religija«, u *Sociologija*, br. 1/2—1981, str. 5—23; S. HRIBAR, *Vrednote mladih in resnica časa*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1970; M. KERŠEVAN, *Srednješolci in religija*, Center za proučevanje religije in cerkve FSPN, Ljubljana 1969. (ciklostilom); M. KERŠEVAN — A. IVANČIČ, *Ljubljanski srednješolci in religija*, Raziskovalni institut FSPN, Ljubljana 1981. (ciklostilom); Z. ROTER — M. KERŠEVAN, *Vera in nevera v Sloveniji 1968—1978 — Cerkevna religioznost v Sloveniji*, Obzorje, Maribor 1982.

ke. Naravno, u sociologiji se govori o crkvenoj religioznosti, jer sociologija kao egzaktna znanost može se najlakše osloniti na poznate indikatore (pokazatelje) koji su već standardni na tom području. Taj pad crkvene religioznosti zaustavio se negdje oko 1980.¹⁶ Možemo li, dakle, možda očekivati ponovni porast zanimanja za religiju? Kako to izgleda kod mladih? Mislim da većeg kvantitativnog porasta više neće biti. No primjetan je kvalitetan porast religije među onom omladinom koja se zanima za religiju.

Tradicionalna religioznost kod mladih nije poželjna, tradicionalna u tom smislu da je netko vjernik samo radi vjernosti tradicionalnim vrednotama. Današnji mladi čovjek želi biti osobno vjernik. Nekada, kada su društvene prilike bile takve da su same po sebi predstavljale neki društveni katekumenat, bilo je normalno da većina ljudi bude religiozna. Danas su se društvene prilike potpuno promijenile. Društvena situacija postaje katekumenat za nevjeru. Dovoljno je zaviriti u školske, ekonomske, političke i druge institucije pa da se to odmah primijeti. To je prirodni proces suvremenog razvijenog svijeta. Znanost, ekonomija, politika, moral itd. postali su samostojni i za vlastito postojanje nije im potrebna religija kao jamstvo.

Svijet danas postaje sve više pluralističan. U njemu su prisutni različiti pogledi na svijet (Weltanschauung). U tim pluralističkim odnosima svijet je postao kao neka velika tržnica koja nudi svoje vrednote. Svi ti različiti pogledi na svijet žele dati potpun odgovor na pitanje čovjekova bivanja i njegova konačnog smisla. Tako kao vizija životnoga smisla postoji »potrošnja«, znanost koja svojom vjerom u napredak apsolutizira svoj pogled na svijet i izvan svojih granica ne priznaje ništa, različite ideologije koje jednako tako žele dati konačni odgovor na smisao čovjekova postojanja itd.

Tako se pred mlada čovjeka postavljaju različite vrednote koje mu se nude na toj pluralističkoj tržnici. Naravno je da pri tome neki imaju povlašteni položaj. Naime, oni koji imaju u rukama sredstva mogu u ljepšu ambalažu umotati svoju robu prije nego je prodaju ili nadu kupca. Neki imaju više mogućnosti da reklamiraju svoju robu. Neki sebi prisvajaju čak i monopol nad istinom. Sve to ima veliki utjecaj na mlade. Živimo, naime, u svijetu u kojem reklama ima svoju moć pa je u čvrstoj rodbinskoj vezi s manipulacijom. Živimo u svijetu u kojem više puta vrijednost ima samo ono što je trenutačno upotrebljivo i korisno, u kojem se sve može izmjeriti i ocijeniti trenutačnom korišću.

U ovakovom svijetu mladima se nude i religiozne vrednote. U jedno-dimenzionalnom svijetu, čini se da religija ima sve manje šansi. Mnogo se puta čini da je u mladima nestala neka »prirodna« potreba za Bogom.

¹⁶ Usp. Z. ROTER, »Vernost, nevernost, neopredeljenost«, u *Naši razgledi*, br. 10. 24. svibnja 1985., str. 297–299; nastavak članka vidi u *Naši razgledi*, br. 11, 7. lipnja 1985., str. 328–329.

Tako bismo šutnju mladih na etičko-religioznom polju mogli najrealnije ocijeniti kao odsutnost volje da pristanu na određene religiozne simbole i norme. Ta je šutnja ponajviše šutnja pred određenim kodificiranim religioznim. Nije to šutnja, kao odbacivanje svetoga, nego vraćanje određenog svetoga. Sveto je, naime, uvijek ono što se protivi kaosu i nesmislu. Sveto je naglašavanje smisla. Religija se doduše uvijek predstavljala kao »administrativna ruka svetoga«. ¹⁷ Administracija pak uvijek je u službi nekoga pa se izrodi ako postane svrha samoj sebi. Norme koje upravljaju sveto ne mogu same po sebi postati vrednote. Norme su, naime, uvijek u službi ostvarivanja vrednota.

Mladi koji prihvaćaju religiozne vrednote ne žele ih prihvatiti pasivno. U tom pogledu žele biti aktivni. To je u pluralističkom svijetu nužno. Inače mogu postati, ili bar živjeti u osjećaju da su samo sredstvo manipulacije i na tom području. Mladi koji se odluče prihvatiti vjerske vrednote žele ih prisvojiti osobno.

U tablicu koja slijedi, uneseni su motivi koji mlade potiču na sudjelovanje u vjeronaučnim skupinama.

	uzorak	A u %
1. Da produbim vjersko uvjerenje i vjeru		37,0
2. Da nađem odgovor na pitanje o smislu života		23,8
3. Potreba za prijateljstvom		16,2
4. Da formiram zrelu ličnost		10,3
5. Potreba za vjerskom zajednicom		5,6
6. Da pobjegnem iz obitelji		0,7
7. Potreba za socijalno-kulturnom djelatnošću		0,6
8. Strah pred samoćom		0,3
9. Drugo		1,0
10. Bez odgovora		3,8

Iz tablice možemo vidjeti da se motivi za sudjelovanje mladih u vjeronaučnim skupinama uglavnom odnose na produblјivanje osobne vjere i vlastita traženja odgovora na životni smisao. Vjeronaučne skupine mladih, dakako, nisu nipošto samo dopuna za neki društveno prazan prostor kod mladih. U njih je prisutno pitanje o smislu života i traženje odgovora na velika egzistencijska pitanja. Te skupine ne znače samo neko traženje prijatelja, bijeg iz obitelji ili strah pred samoćom.

Vjeronaučne skupine mladih, to bih ovdje htio posebno istaknuti, imaju vrlo značajnu ulogu pri vjerskoj izgradnji mladih. Ono što vjeronauk za mlade može postići upravo je to da se mlad čovjek može samostojno i zrelo odlučiti za svoju vjeru u društvu koje postaje sve više laicističko. Znamo da se presudne odluke ne mogu donijeti u 12. ili 13. godini, što bi simbolički imao biti sakrament sv. potvrde. Samo oni mla-

¹⁷ Usp. F. FERRAROTTI, *Una teologia per atei*, Laterza, Roma-Bari 1984., str. 24.

di koji pohađaju vjeronauk poslije završene osnovne škole mogu računati na samostojnu odluku u vezi s vjerom. To su potvrdile mnoge statistički značajne razlike — bilo to na području interioriziranja vjere, bilo u prihvaćanju vjerskih dogmi ili sudjelovanja u sakramentalnom životu Crkve — između onih koji pohađaju vjeronauk za mlade i nakon osnovne škole (uzorak A) i onih koji su pohađanje prekinuli poslije sv. potvrde ili prije (uzorak B).

Srdan Vrcan u svojim istraživanjima kod splitskih studenata jednako je tako zaključio da posebno važnu ulogu pri očuvanju vjere mladih ima vjeronauk za mlade nakon sv. potvrde ili osnovne škole.¹⁸

Mladi su već po definiciji tražitelji. Nisu prijatelji definiranih formula i izrađenih modela. Svakako to vrijedi i za njihovo vjersko uvjerenje, jer s pomoću vjerskog tumačenja pokušavaju odgovoriti na neka temeljna životna pitanja. Čini se da su im vjeronaučne grupe mladih naklone u tom pogledu. Među svojim vršnjacima, među sebi jednakima, mogu nastaviti put svojega traženja odgovora i na pitanja o posljednjim istinama svoga postojanja, kao što su: odakle smo, kamo idemo, što je posljednji smisao čovjekova života i smrti. Ova uznemirujuća pitanja postavljaju već od trenutka kada se od moždane kore odijelila prva misao i postavljat će se sve do časa, kada će se od nje odijeliti posljednja misao, osim ako prije ne postanemo sretno programirani roboti u čijim bi programima takva i slična pitanja bila svakako nesmislena.

Zaključak

Više od zaključka, želio bih prisutnim roditeljima reći poneku misao.

Budućnost nije u kontroli mladih, nego u mogućnosti da im se pruže mogućnosti. Mlade danas nije moguće stići pa makar se za to borili i institucionaliziranom kontrolom. Nijedna institucija danas to ne može učiniti, ni škola, ni obitelj, ni Crkva, ni savršena organizacija slobodnog vremena ni bilo tko drugi. Ličnost — osoba nešto je što se ne može potpuno svesti na instituciju, iako smo daleko od utopijske misli o nepotrebnosti institucija.

Čini se kao da su mladi instiktivno osjetili da im najveća opasnost prijeti od konformizma i logike mase, a ne od sposobnosti da prihvate individualni stav, na temelju vlastite savjesti, protiv javnog mišljenja i pomasovljene logike. Za sve to potrebno je mnogo odvažnosti. I smjelost koju mladi danas pokazuju, tjera njihovim roditeljima strah u kosti. To je nešto što nisu predvidjeli. I ne može se predvidjeti gdje će to zaista završiti. A vjerojatno to ne znaju ni mladi. Oni sami okreću se prema sebi iznutra. Okreću se sami u sebe. Hoće li biti sposobni u sebi naći eros

¹⁸ Usp. S. VRCAN, »Studenti i religija« u *Sociologija*, br. 1/2—1981., str. 5—23.

kao odnos prema drugome? Ili će pak i ondje naletjeti na kopiju egoističke masturbacije potrošačkog svijeta? Doduše, mladi su danas slobodni da u velikoj, da se tako izrazim, samoposlužnici kupe, više ili manje, sve što požele. Međutim, problem je i sloboda je u tome da se može živjeti i izvan tog dućana.

Za današnjeg mladog čovjeka prekinute su mnoge veze s nekadašnjom sigurnošću transcendencije, ne vjeruju više u ideologije koje su obećavale raj na Zemlji, izgubili su vjeru u znanost koja će navodno sama riješiti sve ljudske probleme i automatski donijeti sreću. Postavljeni su u realni svijet u kojem moraju sam otkriti i sebi odgovoriti na pitanje zašto se isplati živjeti.

Mislim da nemamo pravo jadikovati nad današnjom omladinom i današnjim prilikama. Prijašnje socijalne prilike ne mogu se više vratiti. Vjerojatno nitko to i ne bi želio. Sve ideale, vrednote i alternative roditelji mogu pokazati i živjeti i u ovim našim prilikama, i nadam se također da se svi borimo za to da bi sutra bilo ljepše i bolje. Ovdje se moramo pitati: kako živjeti? Tu se pak postavlja pitanje imaju li roditelji danas još ideala i vrednota koje mogu ponuditi današnjoj omladini? Imaju li još nešto sveto da to ponude svojoj djeci? To je pitanje.

Dopustite da navedem samo jedan pomalo banalan primjer. TV je danas gost u svakoj kući. No je li zaista samo gost? Nije li možda gospodar? Nije li TV dobrodošla u kući da ispuni prazan prostor, jer si članovi obitelji nemaju što kazati? Nije li upravo dobrodošla da ispuni naše prazne glave i prazne duše? Vjerojatno ćemo se složiti da se s praznom dušom ne može dugo živjeti. Nečim je moramo napuniti. I kod toga je važno kako da roditelji danas mladima približe nove mogućnosti na području vrednota. No, na to će, sigurno, odgovoriti drugi predavači na ovom tečaju. Moja je zadaća naime bila da se na vrednote mladih osvrnem sa sociološkog vidika.

Zaključujem pitanjem: Kakva je današnja omladina? Bolja ili lošija od jučerašnje? Ima li više ili manje ideala od jučerašnje? Ne znam. Teško je ocijeniti. Jedno je ipak sigurno: današnja je omladina drukčija od prijašnje. Ta pak činjenica može mnogo kazati svima onima kojima nije svejedno kakva je današnja omladina i kakva će biti sutra. Nadam se i uvjeren sam da su roditelji prvi kojima to nije svejedno. Ako je pak tako, oni su i prvi koji mogu imati smjelosti da se nadaju boljitku.

VALUES OF TODAY'S YOUNG PEOPLE

Summary

Departing from his researches the author came to the conclusion that young people by us have no »high ideals« but that their values are mainly identical with the concrete needs of a job and of a social status. If it is so, then even the Church should approach them through these values and not to offer them such values they do not understand. Especially interesting is the piece of information that young people who gather together in groups for religious instruction are doing this primarily because of their religious ideals and, as a secondary motive, because of their quest of an answer about life's question, while looking for friendship is only in the third place.

Stjepan Fridl

MLADI NA RASKRŠĆU

Uvod

Papa Ivan Pavao II. u poruci mladima »Mladi i nada« piše: »Međunarodna godina mladih ima mnogostruko značenje prije svega za vas, mladi, a također za sve naraštaje. Ako je čovjek temeljni put Crkve, onda se dobro razumije zašto Crkva pripisuje osobitu važnost dobi mladosti kao ključnoj etapi svakog čovjeka.« (Usp. *Mladi i nada*, Zagreb 1985., str. 10).

Budućnost Crkve ovisi o životnom opredjeljenju mladih, a njihovom zauzetošću Crkva se obnavlja.

Živimo u vremenu u kojem se primjećuje sve veće zanimanje mladih za Crkvu, i budući da traže njezinu pomoć da bi osmislili vlastiti život, traže i kvalitetno nove oblike života u koje žele uložiti vlastite sile za dobro svijeta. Svako je životno razdoblje prikladno za neko zanimanje, ali po svojoj naravi mladost je vrijeme sazrijevanja za odabiranje životnog poziva. Evo nas upravo na području teme o kojoj želimo razmišljati: Mladi na raskršću.

Biti na raskršću znači imati mogućnost opredjeljenja za neko zanimanje ili zvanje koje će određivati budućnost jednog bića. Sva su zvanja